

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Носенко Олександр Володимирович

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна*

В даній статті розглядається проблема структуризації цінностей. Проаналізовано такі цінності як загальнолюдські, моральні, соціальні, демократичні. Акцентовано увагу на тому, що політичні цінності є провідними і займають визначне місце у функціонуванні будь-якого суспільства. Розроблено класифікацію політичних цінностей.

Ключові поняття: соціальні цінності, загальнолюдські цінності, політичні цінності, демократичні цінності, моральні цінності, влада.

В сучасній науковій літературі можна простежити невизначеність у тлумаченні поняття цінності, яка є багатогранною, універсальною, всеохоплюючою категорією. Це пов'язано, насамперед, з тим, що існують суперечності у структуризації цінностей на загальнолюдські, моральні, соціальні, політичні та ін. Така неоднозначність у поняттях викликана тим, що деякі з них є вже застарілими, не є широкоживаними; історично у деякі з них вкладено зовсім інший смисл; а інші мають своєрідний спектр значень, який залежить від національності, менталітету, культури і т. ін.

В якості перепони щодо розмежувань вище зазначених цінностей постає швидкоплинність, яка була завжди їм присутня. Діалектичний характер існування цінностей визначає їх динамічність, а антидіалектика робить їх стійкими поняттями.

Все це дозволяє стверджувати про актуалізацію проблеми структури цінностей, адже в ній якраз досить чітко відображається як їх градація, так і процеси функціонування. У такому аспекті особливу увагу, особливу зацікавленість викликає саме структура політичних цінностей, вона нас цікавить особливо гостро, так як саме політичні цінності відіграють першорядну роль у життєдіяльності людини і суспільства. Часто політичні

цінності розглядають як такі, що тотожні загальнолюдським цінностям чи підмінюють їх демократичними. Звичайно, сфера політики тісно переплітається з економікою, культурою, а особливо з реалізацією юридичних, соціальних і моральних норм. А, оскільки, стрижневим елементом політики виступає влада, то безумовним є те, що політичні цінності домінують у суспільстві, оскільки мають безпосереднє відношення до політичної влади. Ось чому політичні цінності необхідно структурувати, виходячи не тільки з усього масиву суспільної динаміки і формування цінностей в ній, а, насамперед, навколо влади, зокрема політичної.

Отже, дана стаття є ще одним із малочисельних камінців у перепоні на шляху до розпорошення і нівелювання політичних цінностей.

Перш за все, щоб розібратись у поставлених завданнях, потрібно сказати, що існує точка зору, згідно з якою цінності зароджуються на внутрішньому, індивідуальному, свідомому рівні людини, а реально функціонують вже як в особистісному, так і колективному полі свідомості. Тут мова йде про характерні риси нашої епохи, які описував відомий західний дослідник Г. Лебон у своїй праці "Психологія народів і мас" – це заміна свідомої діяльності індивідів несвідомою діяльністю натовпу. Про це писали Х. Ортега-і-Гассет у праці "Повстання мас", сучасний французький психолог С. Московічі "Наука про маси", німецький філософ Е. Канетті "Маса" та ін.. Важливо збагнути, що виникнення цінностей також залежить і від множини переконань, уявлень, потреб, інтересів, завдяки чому вони набувають динамічності, одночасно виступаючи життєвим кредо людини, ідеологічним ядром, навколо якого об'єднуються групи людей. Саме тому, видатний російський фахівець В. О. Тугарінов визначав цінності як "...суть предмети, явища і їх властивості, які потрібні членам конкретної спільності чи класу чи окремій особі в якості засобів задоволення їх потреб і інтересів, а також ідеї і переконання в якості норми, цілі чи ідеалу"[6]. Таке тлумачення цінностей, нашою думкою, що найважливішою стороною цінностей, є те, як вони функціонують, завдяки чому вони постають у якості головних рушіїв суспільного розвитку.

Але, за словами російської дослідниці І. А. Суріної "На сучасному етапі розвитку науки існує проблема "неупорядкованого ціннісного поліформізму". Якщо уявити, що є конкретна ієрархія цінностей, то тоді кожна цінність в ній, на перший погляд, буде значима сама по собі. І цим не знімається необхідність хоча б частково упорядкувати всю систему цінностей" [5,ст.15].

Викладене розуміння цінностей приводить до ідеї необхідності класифікації політичних цінностей. Впорядкування цієї системи цінностей є логічним, якщо врахувати, що одними із найзагальніших, найстійкіших цінностей є моральні. Адже, якщо існують цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, то на противагу їм існують такі, які, навпаки, надають смисл існуванню самої людини. Тобто, до першого типу відносяться цінності, які обслуговують самоствердження людської особистості, показують якою вона є. До другого типу належать цінності, котрі творять і відроджують людину в принципово новій якості. Цінності другого типу в сучасній літературі інколи ще називають "вищими", або "культурними", або "сми́сложиттєвими", або ж просто "самоцінностями", оскільки щодо людського суб'єкта вони є чимось самостійним, самодостатнім і, отже, таким, що принципово вимагає від нього морального ставлення до себе. Немає сумніву, що моральні цінності (ідея добра і зла, щастя, справедливості, хоробрості, взаємодопомоги) які постають орієнтирами для людської діяльності, і насамперед вища з-поміж них цінність – ідея Добра, належать саме до другої з названих категорій цінностей. Їхній смисл не вичерпується кінцевими потребами не тільки людського індивіда, а й будь-якого класу, суспільної або культурної формації чи навіть людства в цілому. Навпаки, сенс існування самих індивідів, класів, культур, суспільств і людства загалом суттєво пов'язаний з відкритістю для них ідеї Добра та інших основних моральних цінностей. Обираючи подібні цінності (а цінності як такі не є елементом природного порядку речей, їх належить обирати і вільно присвячувати їм свої вчинки), людина утверджує тим самим свідоме ставлення до норм і принципів моралі,

духовну гідність і дієвість своїх мотивів, цілісність своєї моральної свідомості загалом.

Моральні цінності є стрижневим компонентом загальнолюдських цінностей. Ними є «світоглядні ідеали, що відображають духовний досвід всього людства. Це сукупність уявлень про дійсно людське, варте, праведне, добре – все те, що об'єднує людей» [2, ст.90]. Проте, слід не забувати, що на даний час загальнолюдські цінності свою актуалізацію реалізують через практичну сферу життєдіяльності суспільства. Особливо у політичному вимірі. «Пріоритет загальнолюдських цінностей в новому політичному мисленні обумовлений необхідністю вирішення глобальних проблем сучасності, пов'язаних з інтересами кожної людини незалежно від класової, національної приналежності і інших характеристик. Ці проблеми, по-перше, зачіпають внутрішню природу самої людини, ставлячи під питання її існування, по-друге, охоплюють середовище її існування, зв'язки із зовнішнім світом, тобто відносини «людина-техніка», «людина-природа» в рамках способу виробництва суспільного життя в цілому. Загальнолюдські цінності чи інтереси є не надкласовим чи позакласовим феноменом, а являють собою загальнокласові імперативи, покликані до життя потребою збереження людського роду» [4,ст.88].

Варто зазначити, що загальнолюдські цінності актуалізуються в даний час, так як нерозривно пов'язані з вирішенням глобальних проблем сучасності, в той же час вони є «недосконалим» поняттям, так як мають широку амплітуду варіацій, бо нерозривно пов'язані з культурою, менталітетом, національною духовністю і т. ін. Якщо, наприклад, для пересічного громадянина України загальнолюдськими вважаються цінності, які є похідними від християнських заповідей і канонів, то громадяни Китаю чи Туреччини мають зовсім іншу картину світобачення. Такі цінності як «творити добро» і «не вбивати» набувають специфічного розуміння для того ж самого мусульманина. Іноді, щоб досягти добра мусульманин повинен битися і вбивати, бо Коран закликає на хамаз – священну війну. В багатьох країнах світу за крадіжку можуть

відрубати руку, якщо не голову. Чи прийнятні такі цінності на даний час для тієї ж сучасної Франції, чи Швеції, чи США? В багатьох розвинених країнах світу відмінена смертна кара, не дивлячись на те, що в їхніх «засіках» може пилитись і очікувати свого «зоряного» часу ядерна зброя.

За словами західного дослідника В. Хуббарда «В промислово розвинених країнах світу проживає менше 25% населення земної кулі, але в них, тим не менше, використовується 75% всіх видів енергоносіїв, 85% продукції деревообробних галузей і 72% металу, що виплавляється» [3, ст.160]. Якщо загальнолюдські цінності покликані вирішувати такі глобальні проблеми сучасності як уникнення ядерної війни, забруднення навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів, то виникає питання: де вони повинні домінувати – в розвинених країнах, де переважають (за визначенням Р. Інґелхарта) постматеріальні цінності (цінності самовираження і якості життя), чи в країнах третього світу, де ще коріняться матеріальні цінності (цінності виживання)?

Так чи інакше, країни-гіганти, в економіко-політичному смислі цього слова, такі як США, Китай, Російська Федерація, Японія, деякі країни Європи виконують визначну роль в планетарному масштабі і мають вплив на інші країни світу. Тому термін «загальнолюдські цінності» заслуговує на існування, але потребує дуже делікатного, навіть прискіпливого відношення, на відміну від політичних цінностей, які не суттєво різняться у зв'язку із національною, культурною чи економічною розбіжністю.

Те ж саме можна сказати і про демократичні цінності. Основні з них, такі як свобода слова, рівність, братерство по різному сприймаються в усьому світі.

Західні політологи виділили чотири основні принципи організації конфуціанського суспільства, які являються “опорою” феодального імператорського устрою: клановий характер – висування на перше місце інтересів сім’ї (як перепона на шляху розвитку великомасштабного виробництва); право наслідування всіма дітьми (як фактор розпилення капіталу); надзвичайна увага до особистого накопичення (як перепона на шляху

обороту капіталу); жорстка соціальна ієрархія, в якій ремісники і торговці займають місце внизу (як перепона на шляху розвитку економічно сильного середнього класу. Політична культура цієї цивілізації побудована по вертикалі як сукупність вищих норм політичної мудрості і політичної етики, де встановлена ієрархічна субординація цінностей і чеснот. Надання переваги канонам в політиці – одна із важливих рис сучасного політичного процесу, багато в чому його стабілізуюча. Якщо політик, звертаючись до аудиторії, використовує в якості аргументу історичний факт, концепцію прадавнього філософа чи аналогію з минулим, він безперечно зустрічає позитивну реакцію слухачів. Послух і покірність, які культивувались протягом століть, виробили конкретний тип людини політичної: законослухняної, відданої, вимогливої, дисциплінованої. Лояльність, спокій, гармонія, колективізм – це основні важливі цінності політичної культури в конфуціансько-буддистській духовно-релігійній традиції. Тут на першому місці - обов'язок, ієрархія, підкорення особистості інтересам групи. Але одночасно – і право захищати всі ці цінності, навіть через насилля. Якщо спробувати визначити все сказане одною фразою, то політичну культуру такого типу можна назвати культурою консенсусу і обов'язку.

Відомий японський дослідник Т. Ішида уважно дослідив це питання на прикладі сприйняття в Японії і Китаї цінностей західної демократії. Він прийшов до висновку, що такі звичні для європейця поняття, як громадянське суспільство, політична свобода, права людини були тут першопочатково відчуженими. Він підкреслює, що виникли конкретні проблеми при перекладі поняття “свобода” на японську і китайську мови. Справа в тому, що китайський термін “tzuu”, японський “jiyu”, які були вибрані для найбільш адекватного перекладу англійських слів freedom, liberty (свобода), мали інший смисловий відтінок – егоїстичний, своєвільний, що іноді схоже на лайливий вислів. Відомо, що слово “свобода” міцно увійшло в політичний словник японців і китайців лише у XX столітті, в епоху захисту і підтримки політичних рухів, спрямованих проти авторитарного правління.

Отже, демократичні цінності Західного суспільства не прийнятні для багатьох країн світу. А демократія в дійсності іноді виявляється “...рафінованим патерналізмом, який маскує глибоку бездну, яка відділяє владу заможних від основної маси населення, яке користується подарованими їй матеріальними благами і атрибутами свободи лише в якості особливої милості своїх володарів, якою вони можуть бути позбавлені в будь-який момент” [1, с. 125]. Різноманіття культур, світобачень, переконань породжують альтернативність у відданні переваги конкретним цінностям. Змушування чи нав’язування окремій людині чи цілому народові імпортованих цінностей породжують, в одному випадку, революцію, насильство, війну, в іншому – структурні перетворення в самому суспільстві, які призводять до руйнації традиційного устрою в суспільстві, спотворення культури, втрати ідеології, деформування вертикалі влади. Тому ні в якому разі не можна ототожнювати демократичні цінності з політичними, бо останні можуть мати свою національну чи культурну специфіку. Більше того, політичні цінності окремих країн світу можуть виступати бар’єром для демократичних цінностей.

Моральні, демократичні, загальнолюдські цінності часто називають соціальними цінностями, адже вони відіграють важливу роль в житті людини і суспільства. Вони також варіюються в залежності від культури, ідеології, типу державного устрою і т. ін. Існує безліч класифікацій соціальних цінностей, але основні можна виділити такі: сім’я, право на життя, право на житло, право на працю, захист навколишнього середовища і т. ін. Політичні ж цінності є інструментом соціальних і виконують визначну роль у функціонуванні останніх.

Отже, політичні цінності пронизують червоною ниткою всі інші цінності і є фундаментом будівництва будь-якого суспільства.

Перед тим, як розібратись більш докладно в структурі політичних цінностей, перш за все, варто зазначити, що під політичними цінностями ми розуміємо сукупність конкретних політичних ідей, орієнтирів, уявлень, вмінь, знань, що скеровують і мотивують соціальну діяльність на завоювання

політичної влади, і, як наслідок, конструюють соціальну дійсність. З цього визначення вже можна зрозуміти, що стрижневою політичною цінністю виступає політична влада. Всі інші цінності можна вважати політичними лише в тому разі, якщо вони мають безпосереднє відношення до політичної влади. Такими політичними цінностями є: політична влада, політичний лідер, політичний імідж, політична партія, політичний менеджмент, політична компетентність, політична економіка і т. ін. Всі вище означені політичні цінності виконують визначальну роль в життєдіяльності людини і суспільства як на внутрішньодержавному рівні так і на міжнародній арені. Як було зазначено вище, вони мають свою специфіку функціонування і безпосередньо залежать від культури і соціально-економічної ситуації в країні. Наприклад, в будь-якій мусульманській країні етика проста: від кожного громадянина передусім вимагається коритись політичним лідерам. В Західному демократичному суспільстві маємо зовсім іншу ситуацію: кожен політик і кожен мислитель отримує право будувати свою раціональну картину світу, і якщо автору вдається переконати читачів чи виборців в її істинності і несуперечності, ця система може бути визнана істинною. Такі політичні цінності як політична влада, харизматичний лідер в останній час не актуалізуються, а віддається перевага політичному менеджменту, політичній партії, політичній економіці. Іншими словами, парадокс західної демократії полягає в тому, що "...вона менше вірить в людей, чим в політичні механізми; будучи досить песимістичною по відношенню до якостей керівників, вона досить оптимістична по відношенню до республіканської політичної алхімії" [1, с. 190].

Але це не означає, що така цінність як політична влада може втратити роль стрижневої, по відношенню до інших політичних цінностей. По вертикалі влади будується не тільки державний устрій, але і будь-яка організація. Зародження і функціонування політичних партій безпосередньо залежить від політичної влади: вони можуть як самі виступати джерелом влади, так і коритись їй. Джерелом як політичної партії, так і політичної влади загалом,

може бути певний лідер, який повинен мати свої харизматичні риси. Економіка країни безпосередньо залежить від політичної влади. Як бачимо, всі політичні цінності, список яких можна продовжувати, взаємозалежать одна від одної і мають основний стрижень – політичну владу.

Класифікація політичних цінностей залежить від багатьох факторів. «Рішення, які приймаються індивідом на основі конкретної ієрархії цінностей, в тому числі політичних, похідні не від абсолютних оцінок альтернатив рішень і дій, а із їх суб'єктивного сприйняття. Тому ступінь активації різних цінностей не в останню чергу залежить від когнітивних оцінок альтернатив, які розглядаються. Єдиного для будь-якої ситуації механізму, який активує цінності, не існує. Виникаючі суперечки вирішуються як в залежності від ієрархії цінностей, так і від степені активації різних цінностей в ситуації» [7]. Проблема класифікації політичних цінностей полягає в тому, що вони залежать як від суб'єктивних факторів, так і від об'єктивних. Досить складно назвати навіть критерії класифікації, так як під політичними цінностями мають на увазі різні поняття. Виходячи з нашого розуміння політичних цінностей головним критерієм у класифікації має бути ступінь відношення до політичної влади тих чи інших цінностей. За суб'єктом політичні цінності можна поділити на колективні та індивідуальні. Якщо взяти за критерій спрямованість, то можна виділити політичні цінності, спрямовані на здобуття політичної влади, її утримання і реалізацію. За характером діяльності суб'єкта політичні цінності можна поділити на державні, правові і економічні. За результатом ми здійснили поділ на діючі й недіючі політичні цінності. Загалом, всю класифікацію можна виразити в нижче наведеній таблиці.

За суб'єктом	За спрямованістю	За характером діяльності	За результатом
Колективні Політична партія Громадська організація Політична економіка	Здобуття політичної влади Політичні вибори Референдум Маніпулювання Політична	Державні Держава Уряд Суд Парламент	Діючі Недіючі

Референдум Політичні вибори Індивідуальні Політика лідер Харизма Імідж Політична компетентність	реклама Утримання Політичний дискурс Політична компетентність Дипломатичність Реалізація Політичний примус Парламент Уряд Суд Партія	Правові Конституція Закон Підзаконний акт Право Економічні Політична економіка Капітал	
---	---	--	--

Звичайно, критерії класифікації політичних цінностей цією таблицею не вичерпуються, як і не вичерпуються самі політичні цінності. Тому дана проблематика є актуальною і поле діяльності продовжує залишатись досить широким.

Отже, можна сказати, що світ, в якому ми проживаємо – це світ цінностей. Саме цінності пронизують всю структуру суспільства, всі відносини в ньому, культуру. Беззаперечним залишається той факт, що основою організації і функціонування будь-якого суспільства є політичні цінності. Стрижневою політичною цінністю завжди була і залишається бути політична влада. Саме вона і є основним критерієм класифікації. Але спектр політичних цінностей досить різноманітний, тому ми внесли свою частку в їх упорядкуванні. Саме з даної класифікації можна зрозуміти реальну роль і значення політичних цінностей.

Література

1. Василенко И. А. Политическая глобалистика: учебное пособие для вузов. – М.: Логос, 2003. – 360с.
2. Краткий политологический словарь / Под ред. С. Г. Рябова, З. И. Тимошенко. – К.: РАПО «Укрвузполиграф», - 1992. – 104с.
3. Один мир для всех: Контуры глобального сознания: (Выдающиеся деятели современности о будущем человечества /Пер. с нем.). – М.: Прогресс, 1990. – 215с.
4. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблемы активности личности. – Харьков: Изд-во ХГУ, 1991. – 164с.
5. Сурина И. А. Ценности. Ценностные ориентации. Ценностное пространство: вопросы теории и методологии. – М.: Социум. – 1999. – 183с.
6. Тугаринов В. О. Избранные философские труды. – Л.: Изд-во ленинградского университета, 1988. – 344с.
7. <http://www.effective-seminars.ru/clause/clause/33269/9171/>

SPECIALITIES OF VALUES' STRUCTURIZATION: COMPARATIVE ANALYZE

Nosenko Oleksandr Volodymyrovych

Taras Shevchenko National University of Kiev

Volodymyrska Str. ,60 , Kyiv, Ukraine

In the article the problem of values' structurization is examined. Such values as universal, moral, social, democratic ones are analyzed. The main point of the article is that political values are leading ones and occupy a prominent place in functioning of any society. Classification of political values is devised.

Key words: social values, universal values, political values, democratic values, moral values, power.